

Balkányi Béla: A Hortobágy hasznosítása*

Megilletődve foglalom el azt az előadói széket, amelyből előttem a társadalomtudományoknak sok hivatott művelője szólott. Azok a tárgyak, amelyek Önöket más alkalommal foglalkoztatták, egyetemes fontosságú kérdések voltak az emberi társadalmak életében. Ezen kérdések mögött el kell törpülnie annak a problémának, hogy egy magyar vidéki város hogyan kezeli a birtokát, bármilyen nagy kiterjedésű is az, és bármennyire is eltér a kezelési módja a modern gazdálkodástól. Hogy mégis Debrecen város egyik rosszul kihasznált, nagy kiterjedésű, pusztai legelőjére vagyok bátor felhívni az Önök érdeklődését és figyelmét, annak oka, hogy e társaság — épen azon illusztris előadók és kitűnő vezetők közreműködése folytán — rövid idő alatt egy erőteljes magyar közvéleményt teremtett meg, amely az európai haladás szempontjából szigorú kritika alá veszi összes elavult gazdasági és társadalmi berendezésünket és bízom benne, hogy ennek a közvéleménynek nyomása alatt Debrecenben is végbe fog menni nemsokára az a nagy átalakulás, amely Magyarország nagy részében már megtörtént; az áttérés a 20-ik századba nem illő, félnomád gazdálkodásról a belterjesebb mezőgazdaságra.

A kanyargó Tiszától balra, Debrecen város széles határában, terül el az a nagy darab puszta, amelyet még nem szántott fel az eke, csak ménesek, gulyák, juhnyájak legelnek rajta, egy emlék a múltból, a magyarság pusztai életéből. Idegen látogatók keresik fel, költők megéneklik. Jókainak egyik legszebb regénye itt játszódik le. Azt az édes-szomorú érzést én is átéreztem, amelyik a modern emberben támad a puszta láttára. Olyan érzés, amilyennel a természetdudós vizsgálja egy kovás kőzetben elmúlt időknek növényi vagy állati maradványait. Az emberi társadalom intézményei közt is vannak régi időkből itt maradt fossziliák, a régi gazdálkodási rendszerek

* Szerző felolvasta a *Társadalomtudományi Társaságnak* f. évi március hó 7-iki ülésén.

megkövesült maradványai. Egy ilyen fosszília a Hortobágy is, a 42.000 holdas legelő, Debrecen határában, amelynek kezelési módja megfelelő volt talán abban az időben, amikor az élőállatkivitel útján lehetett csak külföldi pénzt és külföldi árut hozni az országba, amikor testvérharc és török pusztítás annyira leapasztották az ország lakosságát, hogy nem volt munkaerő, amely a roppant kiterjedésű pusztákat művelés alá vegye. De ma, amikor csakis intenzív gazdálkodással tudjuk a növekvő keresletet kielégíteni és jövedelmező foglalkozást nem találó véreink tengerentúl kénytelenek munkaerejüket értékesíteni, amikor a hortobágyi legelőnek értéke még sokkal kevesebb, mint századokkal ezelőtt volt, mert a medrébe szorított Tisza vize nem öntözi többet és nem árasztja el termékenyítő iszapjával, akkor semmiféle szentimentalizmus nem tarthat attól vissza, hogy a pusztának olyan hasznosítási módját keressük, amely több embernek ad foglalkozást, nagyobb terméseket biztosít és egy modernül gazdálkodó, jólétben élő, gyarapodó mezőgazdasági népesség növekvő igényei folytán iparnak és kereskedelemnek is nagyobb lendületet ad.

Nem általános mezőgazdasági irányelvek, hanem a város gazdasági és kulturális fejlődésével együtt szaporodó közszükségletek adták az impulzust már a múlt század 90-es éveiben a Hortobágy-pusztára jövedelmezőbb kihasználásához. Az iparos, kereskedő, hivatalnok, gyárimunkásosztály és a modernebb gazdák a Hortobágy hasznosításától várták, hogy az a várost hosszú időre meg fogja szabadítani minden pénzügyi gondtól. Nagy feladatokat kellett megoldani: város-szabályozást, utcakövezést, vízvezetékét, csatornázást, a közlekedés fejlesztését, a kórház kibővítését, már a debreceni egyetem eszméje is megszületett, mindezen nagyszabású tervek megvalósításához a Hortobágy hasznosításától reméltek fedezetet a város haladó polgárai. Velük szemben állottak és állanak ma is a gazdálkodó ház- és tanya-birtokosok, akik a Hortobágyon legeltetnek. Ez a számra nézve elenyésző kisebbség (1910-ben 862-en legeltettek a Hortobágyon és ritka év az, amelyben számuk eléri az ezret, de ezek közt is 120-é az ott legelő összes jószágállomány nagyobbik fele, míg az összes adófizetők száma 14.857 volt már 1902-ben) nagy befolyásánál, és az ellenpártnak csekély energiájánál fogva mostanáig meg tudta akadályozni a Hortobágy pusztának az összességre nézve jövedelmezőbb kihasználását.* Ezen harcukban a hasznosítási törekvésekkel szemben ősi jogukra, a természeti viszonyukra és az állattenyésztés országos érdekére hivatkoztak. Lássuk közelebbről mind a három argumentumot!

* * *

Amikor az első hasznosítási tervet tárgyalták, a gazdasági bizottság (amelynek tagjai legnagyobb részén tanyabirtokos öspolgárok) azt kívánta, hogy mindenekelőtt, „a hortobágyi közös legelőföld tulajdonjogának kérdése tisztáztassék”. Részben ezen bizottsági jelentés

* A 42.000 holdas pusztára állami adó és tiszaszabályozási költség levonásával kat. holdanként 1 kor. és néhány fillér jövedelmet hoz a városnak évente.

hatása alatt határozta el az 1903 szept. 29-iki városi közgyűlés, hogy „a rendkívüli fontos és beható tárgyalást kívánó ügyet a napirendről levéteti”. A közgyűlés határozata folytán megbízta a polgármester dr. Magoss György tiszti főügyészt, hogy véleményes jelentést tegyen a Hortobágy tulajdonjogának kérdésében.

Dr. Magoss György beigazolta, hogy „a Hortobágy elnevezés alatt ismert pusztarészek Debrecen sz. kir. város közönségének képezik kizárólagos és korlátlan tulajdonját, annak a felfogásnak, hogy a tanyaföld és házzal bíró polgárok, ha nem is dologi jogi, de személyes kötelmi jogi természetű használati jogosultsággal bírnának, sem jogi, sem ténybeli alapja nincsen”. Dr. Magoss véleményét a telekkönyvi állapotra és a tulajdonjog megszerzésének jogi tényeire építette. A telekkönyvi állapot szerint a Hortobágy pusztának kizárólagos és korlátlan tulajdonjoga a várost, mint jogi személyt illeti. Ugyanerre az eredményre jut Magoss a tulajdonjog szerzési tények vizsgálatánál.*

Dr. Magoss György álláspontját tette magáévá a Hortobágy hasznosítási bizottság is, amelyik 1905 okt. 19-én Márk Endre indítványára kimondotta, hogy: a Hortobágy elnevezés alatt ismert összes területekre nézve Debrecen sz. kir. város tulajdonjoga elismerve lévén, csak tévedésből eredőnek tekinti a bizottság a telekkönyvi állapottal is teljesen ellentétes azon kívánalmat, hogy a hortobágyi közös legelőföld tulajdonjogának kérdése tisztáztassék. E kérdés további tisztázása nem szükséges. Érdekes, hogy az 1906 dec. 2-án tartott gazdagylésen Rickl Antal és 182 gazdatársa, — ugyanazok a gazdák, akik kétségbe vonják, hogy a Hortobágy Debrecen város közönségének volna a korlátlan tulajdona — névaláírásukkal ellátott formális vételajánlatot nyújtottak be a városi tanácshoz, hogy közbirtokosságot alapítanak és megveszik a várostól a Hortobágyot 8 millió korona vételárért.

Világos mindezekből, hogy semmiféle jogi akadályja nincsen annak, hogy a város a mostani rendszeren változtasson.

A jószágtartó gazdák másik érve a hasznosítás ellen, hogy a Hortobágy nagy része szikes talaj, ez a talaj nehezen megmunkálható, termése nagyon bizonytalan. Ha korán áll be az aszály, lábán pusztul el a termés. Az ilyen talajt csak mint legelőt lehet értékesíteni. A szikes talaj már régóta foglalkoztatja a geológusokat. Magyarországon és Kaliforniában fordul elő legnagyobb mennyiségben. Eredete felől már tisztultak a vélemények. Sziksóval átitatott talaj. A sziksó (szénsavas nátrium) cserebomlás útján keletkezett konyhasóból és mészből. A Tiszavidéken mindkettőt a folyó árja hozta magával a hegyekről, ahol a széteső gránit hasadékaiban most is nátronsó és gipsz virágozik ki. A szabályozás előtt kicsaptak medrűkből tavasszal a Tisza hullámai és döntötték az alacsony rónát. A laposok megteltek vízzel. Amikor a víz lassan elpárologott, az oldat sűrűbb lett és alacsonyabb helyekre húzódtott. A sűrű oldat beszívárgott a talajba, a hajszálcsovek felső nyílásai lassanként elzáródtak. Ez a sziksóval

* Dr. Magoss György: *Véleményes jelentés a Hortobágy tulajdonjogának kérdéséhez*. Debrecen, 1904.

átitatott talaj különösen fizikai tulajdonságainál fogva, hátrányos a növényzet fejlődésére. Száraz időben kőkemény, nedves időben nyúlós, pépszerű. A nedváramlás vagy teljesen megszűnik, ez a vak-szik, vagy roppant lassan szűrődik át a víz és a levegő is nehezen járja, ez a szikes talaj.*

A Hortobágy nagyobb része szikes talaj. Mennyi ebből a vak-szik, amely annyira át van itatva sziksóval, hogy semmiféle művelésre nem alkalmas, szomorú, elhagyott, gyér növényzetű, erről pontos adataink nincsenek, bizonyos, hogy csak igen kis része az egész pusztának. A Hortobágy ohati részéből kihasított 9000 holdas két nagy bérgazdaság, a Hortobágy pusztával határos elepi tanyabirtokok, továbbá a tiszaparti gazdaságok Tiszacsegétől a karcagi határig nagy részben épen olyan szikes földeket foglalnak magukban, mint a Hortobágy laposabb része. Ezek a földek szántóföldi művelés alatt állanak, rendes művelés, mély szántás, sok trágyázás mellett, acélos búzát teremnek. A tengeri és a lucerna ép úgy megteremnek rajtuk. Ezekért a földekért 20—25 kor. haszonbért fizetnek holdanként. A szikes föld tehát semmiesetre sem zárja ki a mezőgazdasági kultúrát. Ellenben az örökös legelő, amely a sok taposástól még jobban megkeményedik, amelynek óriási kiterjedése a legelőművelés legelemibb szabályának, a tavaszi megboronálásnak a keresztülvitelét is lehetetlenné teszi, amelyet 40—50 ezer darab jószág tapos, de amelyet valósággal sohasem trágyáznak meg, mert az állásokról és a delelőkről sohasem hordják széjjel a trágyát, okozza, hogy a Hortobágy talaja évről-évre rosszabb, tápanyagokban szegényebb lesz és hátrányos fizikai sajátságai fokozódnak.

Az eddigi geológiai vizsgálatok, sajnos, egyáltalában nem állapították meg az egyes talajrészeknek a viszonylagos eloszlását, így az összes hasznosítási tervek csak imaginárius — magyarán mondva: hasból vett — számokkal dolgoznak. Közgyűléseken szavazattöbbséggel akarnak oly kérdésekben határozni, amelyek megítéléséhez egy alapos geológiai térkép kellene. Feltétlenül szükséges lenne ennek a sürgős elkészítése, hogy a 42.000 holdas pusztai tulajdonképeni földbirtokosa: Debrecen város egész közönsége tudja, hogy micsoda érték az, amely parlagon hever, mennyi belőle a vak-szik és mennyi a mezőgazdasági kultúrára alkalmas föld.

A harmadik érvük az őspolgároknak a Hortobágy hasznosítása ellen: az állattenyésztés érdeke. (Az őspolgár szót itt nem abban az értelemben használom, mintha kivétel nélkül épen ezeknek a polgároknak az ősei lettek volna azok, akik évszázadokkal ezelőtt okos politikával megvédték a várost ellenség támadásától és vagyonát gyarapították, hanem őspolgárok egyedül abban az értelemben, hogy szívósan ragaszkodnak a legeltetés régi rendszeréhez.) Kifejezésre jut ez az álláspont, többek közt a debreceni gazdasági egyesület 1903. szept. 6-iki közgyűlési határozatában, amely az első hasznosítási tervet 10.000 holdnak szántás-vetési célra való kihasítását — az állattenyésztés érdekében való hivatkozással utasítja vissza.

* Ecsedi István: *A Hortobágy pusztai természeti viszonyai*. Szeged, 1908.

Hagyjuk egyelőre figyelmen kívül, hogy milyen motívumok vezetik az őspolgárokat: országos érdek, avagy osztályérdek, és foglalkozunk azzal a kérdéssel, hogy az állattenyésztés érdeke valóban megkívánja-e, hogy a Hortobágy osztatlan egészében, mint közlegelő, tovább is megmaradjon? 1910-ben legelt a Hortobágyon 42.000 darab vegyes állal: ezer szarvasmarha, 4 ezer ló, 3 ezer sertés és 22 ezer juh. Ez nagymarhára átszámítva, mintegy 18.000 számos állatot tesz ki. Ez a szám kedvezőbb években felemelkedik 22 ezerre. Negyvenkét ezer kat. hold, amelyből vásártérre, konvenciósi földekre, törzsménesre, törzsgulyára, hasznavehetetlen területekre igen bőven számítva legfeljebb 6000 kat. hold megy le, eltart évi átlagban 20 ezer darab számos állatot. Két kat. hold területen él egy számos-marha. Ez sem él, csak vegetál. Az állatvásárljairól híres Debrecennek egyik nevezetessége, az is, hogy a legsilányabb marhát maga tenyészti a Hortobágyon. Más eredmény különben nem is várható. Épen a gazdák mondták ki gyűléseiken, hogy a legeltetés mai rendszere mellett: a kora tavasszal a legelőre kihajtott jószág lábával a gyöngye fűvet összetapossa, úgy, hogy az később is csak lassan tud fejlődni, nincs ideje megerősödni, hogy a júliusi és augusztusi rekkenő hőséget kiállja, az állatok épületek hiányában minden oltalom nélkül kénytelenek elszenvedni az időjárás viszontagságait, nincs alom és esős időben is a nedves földön hál a jószág, nincs elég pásztor, aki az 1300—1500-as csapatokban együtt járó jószágokat megítassa, nincs gondoskodás a vadvizek levezetéséről (a „Csúnyaföldön” még most is nagy területeken vannak vadvizek, amelyek sok állat elhullását okozzák), sem pedig a kártékony gyomnövények irtásáról. Mindez nem a városi hatóság hibája. A város tart állatorvost, istállót rendezett be beteg állatok számára, bővizű kutakat furatott, szigorú állatorvosi rendszabályokat alkalmaz, törzsménes és törzsgulya fentartása által az állatállományt javítja, de a hatóság nem tehet ennél többet, a többi a gazdák feladata volna. A legelőknek évenkénti rendszeres megmunkálásáról, a talaj légjárhatóságának boronálás útján való fokozásáról szó sem lehet ezen a roppant területen, a kipusztult helyeket magvetés és tilalomba vétel útján nem újítják fel, nincs aki az állásokon és delelőkön összegyűlő trágyát szétteregesse. Ily módon a legelők pusztulásával együtt jár az állattenyésztés hanyatlása.

Ez az a kiváló állattenyésztés, amiért Debrecen város lemond 42.000 kat. holdnyi birtokának a jövedelméről! Ma két számos állat él egy kat. hold legelőn mindenütt, ahol rendszeres állattenyésztés van. De nem olyan állat, amilyen a Hortobágyon, hanem nagyobb és súlyosabb. A 13 barcasági szász község háztartásáról adott ki nemrégén egy kis könyvet Jekelius erdélyi szász író. Tizenötezer kat. hold legelő van a 13 község birtokában és 30 ezer darab számos-marha él rajta. De ki merné az erdélyi szászok nagytestű, gyorsan fejlődő, bő tejelő szarvasmarháit még csak össze is hasonlítani a hortobágyi marháival. Persze ez a 30.000 számos-marha nem él kizárólag a legelőn. Nem hajtják ki, mihelyt a hó elolvad, hanem megvárják, míg a fű megerősödik, nem tartják elengedhetetlenül szükségesnek, hogy a jószág összes táplálékát a legelőn szerezzék be.

A legelő arra való náluk, hogy az állat friss levegőben maradjon, a fiatal jószág izmosodjék, rágó szervei megerősödjenek, táplálékának egy részét és kedvezőbb évszakban összes eleségét ott kapja meg, kedvezőtlen időben azonban réti szénával és szántóföldön termett takarmányokkal pótolják a legelő hiányos táplálékát. A 34 ezer holdas zombolyai uradalom Torontálmegyében — amelynek megtekintésére a német gazdasági egyesület most rendez tanulmánykirándulást — néhány évtizeddel ezelőtt még szintén nagyrészt legelőföld volt, ma alig néhány száz hold rajta a legelő, mégis 12.000 darab számos állatot tart, azonkívül, hogy évenként 120 ezer méter-mázsa búza terem rajta és a búzán kívül is még tengeriből, cukorrépából, kenderből, tejből több millió korona évi bevétele van. Ez nem „csak teória”, mint a debreceni gazdák szokták mondani, a nekik nem tetsző hasznosítási tervekre, hanem valóság, amelyről a helyszínen győződhetnénk meg, ha ugyanazt a fáradságot vennék maguknak, amelyet Németország gazdái.

Azok pedig, akik azt tartják, hogy a magyar-erdélyi fajta szarvasmarha tenyésztéséhez nagy kiterjedésű legelő kell, mint a versenylovaknak és csak tengeriszárral, szalmával, polyvával, lehet kiváló magyar szarvasmarhát nevelni (amely fajtához idáig nem egészen ok nélkül ragaszkodtak a debreceni gazdák), azok olvassák el, hogy mit ír a magyar fajta szarvasmarha tenyésztéséről a Köztelek egyik legújabb számában Sperker Ferenc, gyakorlati gazda, az erdélyi róm. kat. státus uradalmának igazgatója, aki harminc év óta szenvedélyes állattenyésztő és egyik megalakítója volt az „Erdélyi jellegű magyarfajta szarvasmarhát tenyésztők egyesületének”. Kimutatja, hogy mindenről szó sincsen. Magyar ökröt lehet nevelni jól ápolt, turnusokba osztott kisebb legelőkön is. Szerinte, „nem a fajtától függ a súly, hanem a kellő meszet, foszfort, proteint és keményítőt tartalmazó szénás és abrakos jászoltól”.

Azt halljuk, hogy a hortobágyi legelő hozzátartozik a debreceni gazdálkodáshoz. Nem az az akadály, hogy a Hortobágyon nem lehetne ugyanolyan állatállományt tartani a hasznosítás után is, mint ma, hanem a debreceni gazda saját tulajdon földjén nem tudna a hasznosítás után olyan jövedelmező gazdálkodást folytatni, mint azelőtt. A hortobágyi legelő — azt mondják — hozzátartozik a debreceni gazdálkodáshoz. A debreceni gazda küszöbíg felszántja földjét. Természetes kaszálója és legelője már alig van, azt ami csak félig-meddig alkalmas szántóföldnek, már mind feltörte. Egész gazdasága úgy van berendezve, hogy haszonállatait, tenyészteteit, bikáit, borjait, üszőit, tinóit stb. tavasztól ősziig a Hortobágyon, késő ősszel az erdei legelőn tartja, télen törekkkel, polyvával, tengeriszárral és nagyon kevés szénával telelteti ki. Ha a Hortobágy megszűnik, akkor takarmányt kell termelnie többet, nem lehet annyi földet gabonával bevetni, tehát a gazdaság kevesebbet fog jövedelmezni. Válságba fog kerülni a debreceni mezőgazdaság. Ez a leírás megfelel a valóságnak. Ez ma a debreceni mezőgazdaság a középbirtokon. (Civis gazdaság). És ez az állapot valóban, reméljük, meg fog változni a Hortobágy hasznosításával, de nem kárára, hanem előnyére a debreceni mezőgaz-

daságnak. Ha a gazda több takarmányt termel állatainak, egy részét hosszabb ideig istállóban és kifutóban tartja, akkor a trágya a gazdaságra nézve nem megy kárba és így bővebben trágyázva elérheti, hogy a szemtermelésre használt kevesebb földön nagyobb termése lesz és ezenkívül nagy értéket fog előállítani állati termékekben, tehenészetet, hizlalást rendezhet be, a tenyésztésnél gyorsabban fejlődő, a befektetett tőkét gyorsabban megforgató tenyészirányra fektetheti a súlyt. A tanya, amely most csak ideiglenes szállása a városban élő gazdának, ekkor gazdaságának igazi központja lesz. Épen a Hortobágy hasznosításával fog végbemenni ez a nagyon is üdvös és nagyon is kívánatos átalakulás, amelyet legkitűnőbb gazdáink elengedhetetlenül szükségesnek tartanak.*

Mindebből persze nem az következik, hogy legelőre ma már egyáltalán nincs szükség, sőt rendkívül értékes a jólápoltt és gondozott legelő. De ennek ma már nem az a célja, hogy kora tavasztól a téli hideg idő beálltáig mindig a legelőn legyen kint az állat és összes táplálékszükségletével a legelőre legyen utalva, mert ha a legelő mai árát tekintetbe vesszük, akkor az a legdrágább takarmány. Amint az alacsony nyomású gőzgép, amelynél a legtöbb tüzelőanyagot a víznek a forráspontig való hevítésére kell használni, drágábban dolgozik, mint a magas nyomású, ép úgy a legelő, melynek fűtermése jóformán csak az állatok fentartó takarmányozására elegendő, magában véve a legdrágább módja az állattartásnak. Racionálisan csak úgy lehet kihasználni, ha mezőgazdasággal van egybekötve, melynek segítségével az állatokat lehet a fentartó takarmányozásnál bővebben táplálni, tulajdonképeni haszonhajtásra. Merőben ellenkezik úgy a mezőgazdaság, mint az állattenyésztés érdekével az a gazdálkodás, amelyet most üznek a Hortobágyon, épület nélkül, alomszalma nélkül, takarmány nélkül, 40 kilométernyire az egyes gazdák gazdaságától, úgy, hogy szerves kapcsolatra mezőgazdaság és legelő közt gondolni sem lehet.

Azt hiszem, hogy sikerült pontról-pontra igazolnom, hogy sem a tulajdonjog, sem a természeti viszonyok, sem az állattenyésztés érdeke nem kívánják, hogy a legeltetés jelenlegi rendszere tovább is megmaradjon a Hortobágyon. De mégis kell valami erőnek működni, amely idáig minden hasznosítási törekvést megtudott akadályozni. Ez az erő épen az, amelynek létezését a gazdasági egyesület fentebb idézett határozata kétségbevonta: az osztály érdek, 120 nagygazdának az érdeke. Minden osztálynak érthető törekvése az, hogy egy létező állapotot, amely ránézve előnyös, tovább is fenn akar tartani és még akkor is ellenzi a változtatást, ha abból neki minden valószínűség szerint haszna volna: a biztos jövedelmet nem akarja feláldozni a bizonytalanért. Ez áll arra a 120 nagygazdára, akinek a tulajdona a

* Csak Cserhádi Sándorra hivatkozom, a nemrég elhunyt kitűnő szakemberre, aki a növénytermelés terén európai hírű tekintély volt. Az „alföldi mezőgazdasági viszonyok reformja” című munkájában ő is erre az átalakulásra fektette a súlyt.

legeltetésről szóló törzskönyv adatai szerint a Hortobágyon legelő jószágállománynak nagyobbik fele.

Egy nagy marháért (számos állatért) fizet a debreceni polgár mintegy 9 korona legelőbért a Hortobágyon. Ez meghoz a nagygazdának még rossz tartás mellett is 20 koronát. A kisgazdának már több a költsége (kihajtás, hazahajtás) és kevesebb a haszna, főképen pedig a rizikója nagyobb. A 120 nagygazda átlag 100 számos marhát legeltet és így az a beneficium, amelyet a Hortobágyon való legeltetésből élvez, átlag 1100 koronát tesz ki évente. A kisgazdának ennél aránytalanul kisebb jövedelme van a legeltetésből. Ezt mutatja az is, hogy amíg a legnagyobb gazdák még olyankor is teljes mértékben kihasználják legeltetési jogukat, mikor az állatok beszerzési ára kisembernek majdnem megfizethetetlenül drága, addig a kisgazdák ilyenkor azt alig veszik igénybe. 15.000 adófizető közül, akik valamennyien bírnak legeltetési joggal, összesen csak ezren legeltetnek; minden bizonnyal azért, mert a többinek nincs kockázatni való tőkéje, hogy gyakran egész vagyonát kitevő néhány jószágát a Hortobágyra hajtsa, ahol az elhullás veszélye igen nagy.

Feltehetjük azonban, hogy a 120 nagygazda közt még olyanok is lehetnek, akik a magukén kívül még más jogán is legeltetnek. Ezt a legeltetési szabályrendelet tiltja. „De ezt a rendelkezést, — írja dr. Kertész István most megjelent füzetében — az élet kisebb-nagyobb mértékben úgy kerülte meg, hogy az illetőségen felüli mennyiségben is hajtottak ki jószágot egyes jogosult állattenyésztők, becsempészték másoknak a neve alatt és mások a nevük alá fogadták”.*

Ha ilyen esetek sűrűn előfordulnak, akkor az még jobban megerősíti azt a véleményemet, hogy a mai legeltetési rendszer fenntartása nem országos érdek, hanem osztályérdek, vagyis helyesebben 120 nagygazdának az érdeke. A többi 7 vagy 800 gazda, aki még kiváltja a „jószágghajtó cédulát” a város számvevői hivatalában, ezt vagy régi megszokásból teszi, vagy azért, mert a nagygazdánál úgy látja, vagy végül — föltételezem, hogy ez csak a kivétel — azért, hogy neve alatt egy nagygazdának a jószágá legeljen.

A Hortobágy-hasznosítási iratok közt különben találunk arra is példát, hogy volt reá eset, hogy a gazdák maguk sem ragaszkodtak mindig a jelenlegi legeltetési rendszer fenntartásához. A gazdasági egyesület alelnöke, a jószágtartó gazdák szószólója: Polgári Bálint 1906 június 27-ikén, a Hortobágy-hasznosítási bizottság gyűlésében kijelentette, hogy „a hasznosítási javaslatához nem járul hozzá, mert az a lakosság érdekeivel ellenkezik, ellenben indítványozza, hogy a Hortobágy osztassék fel, úgy amiként az a bellegelőnél történt. Ezt az indítványt Debrecen egyik legnagyobb tanyabirtokosa tette és ezen indítványa megtevésekor már csodálatosan egyáltalában nem gondolt a jószágtenyésztés érdekével. Még érdekesebb az 1906 december 2-iki vételajánlat. Nyolc millió koronát ajánlanak fel örök áron (persze a valódi értéknél ez is lényegesen kevesebb) azért a pusztáért, mely

* Dr. Kertész István: *Debrecen és az állattenyésztés*. Debrecen 1910. 42. p.

idáig mint közlegelő 50.000 koronát hozott tisztán a városnak és amelyről szakértők azt állították, hogy a legelőbér felemelése esetén annyira megapadna a jószágállomány, hogy még a mostani összegnél is kevesebb folyna be a házipénztárba. Vajon föltehető-e, hogy tovább is osztatlan egészében, mint közlegelőt akarják használni az állattenyésztés céljaira? Nem ott rejtőzik már burkoltan az indokolásban egy pont, hogy annyit, amennyi az alomszalma nyérés végett szükséges (ez legalább 13.000 kat. hold) fel akarnak törni? Vajon nem követné ezt a többi? És vajon nem kétségtelen bizonyos, hogyha majd 20—30 nagygazda összevásárolta sok kiscigárdának a közlegelőhöz való jussát, akkor majd a természetben való felosztást fogja sürgetni, hogy egy-egy nagybirtokot hasíthasson ki magának a Hortobágyból? A Polgári javaslata és a vételi ajánlat mindenkit meggyőzhetnek, hogy a jószágtartó gazdák az „állattenyésztés országos érdekéről” is azonnal megfelejtkeznek, mihelyt arról van szó, hogy osztályérdekeiket más úton még jobban tudják szolgálni, mint a jelenlegi legeltetési rendszer útján. Addig azonban szívósan ragaszkodnak a jelenlegi rendszer fenntartásához és mostanáig minden hasznosítási törekvés hajótörést szenvedett a 120 nagygazda ellenállásán.

A Hortobágy hasznosítására irányuló újabb mozgalom 1897-ben kezdődött. A városi törvényhatósági bizottsági közgyűlés az 1898. évi költségvetés megállapításakor egy bizottságot küldött ki, hogy „a Hortobágy pusztának a város törzsvagyona eme jelentékeny tényezőjének, mely vagyონrész jelenleg anélkül, hogy valódi céljának tulajdonképpen megfelelné, majdnem kihasználatlanul hever, jövedelmezőbbé tételét tanulmányozza és javaslatot tegyen”. Azóta halommá nőttek a Hortobágy hasznosítására vonatkozó iratok, de a gazdálkodás rendszere semmit sem változott.

Ebben az évtizedes küzdelemben csupán az egyik párt volt szívós és kitartó: a jószágtartó gazdák pártja. A hasznosító párt minden elhatározása ötletszerűen jött, nem volt egyéb, mint egy-egy nagy nekibuzdulás, amihez mindig valamely közvetlen pénzügyi nehézség adta a lökést, de rendszerint csak egy szűkebb vagy tágabb bizottság kiküldésére, vagy egy véleményadás megsürgetésére volt elegendő. Az iratoknak gyors áttekintése is meg fog győzni állításunk valóságáról.

Az első hasznosítási bizottság, amelyet 1897-ben küldtek ki, a közgyűlés sok sürgetése után egy albizottságot küldött ki; ez az albizottság pedig 5 esztendő múlva 1902 június 20-án ment ki helyszíni szemlére a Hortobágyra, de ott sem tanulmányozott sokat, hanem mindjárt kimondotta, hogy az alapos megtekintést nem tartja szükségesnek, mert a Hortobágyot a bizottsági tagok és a szakértők régtől fogva úgysis alaposan ismerik, különben pedig az időjárás is kedvezőtlen (!) és a bizottság mindjárt kimondotta szavazattöbbséggel, hogy „kivánatosnak tartja, hogy a Hortobágy pusztából mintegy 10.000 holdnyi terület a házipénztár jövedelmének gyarapítása végett, szántás, vetés

céljaira kihasíttassék”. Ez a javaslat járta sorba a bizottságokat, amíg csak az 1903 szept. 29-iki városi közgyűlés le nem vette a napirendről.

1905 okt. 19-én gyűl össze újabb megbízatással a városi közgyűlés által kiegészített hasznosítási bizottság. Először is a tulajdonjog kérdésében hozza a már ismeretes határozatot. Az okt. 30-iki gyűlésen már a Kövendy Domokos és Bíró Géza bizottsági tagok írásbeli javaslatait tárgyalják. A Kövendy Domokos fellépése a legjelentékenyebb epizódja az egész Hortobágy-hasznosítási mozgalomnak. A kiváló tudású szakember fárasztó munkát végez és minden ambícióját bele helyezi, hogy nagyszabású, magas koncepciójú tervvel álljon elő.

Kövendy közlegelő céljára 12.000, majd később módosított javaslatában 14.000 holdat akar meghagyni. 2580 holdat tart meg a város törzsgulyája és törzsmérese számára. Szerinte ez a legelő is elég a mostani jószágállomány fentartására, ha jó karban lesz tartva és egyharmad részét öntözésre rendezik be. Ez az egyharmad rész ugyanis öntözés által okvetlenül fog annyi szénát adni, amennyi elegendő a jószágállomány ellátására arra az időre, ameddig a lelegelt, vagy elszáradt növényzet újra fölelevenedik. Így egy kat. holdnyi területen 2 számos jószág lesz legeltetés útján eltartható. A fennmaradó területet 28.000 holdat Kövendy egy nagybérletnek akarja kiadni haszonbérbe oly kötelezettséggel, hogy az

- a) legalább 400 kisbérletet létesítsen egyenkint 20 kat. holdnyi területtel;
- b) legalább 3 vagy 4 középbérletet létesítsen 1500—2000 kat. holdnyi területtel;
- c) a fennmaradó (mintegy 14.000 holdnyi) területet pedig a nagybérlet rendszere szerint kezelje.

A kisbérletek létesítésénél szociális szempontok vezetnek, hogy törpebirtokosoknak és földnélküli napszámosoknak módot adjon önálló gazdaság alapítására. Emellett a nagy- és középbérletek számára akarja a kézi munkaerőt biztosítani. Azért akar viszonylag nagy 1500 — 2000 holdas középbérleteket, mert ezen az aránylag csekélyebb értékű földön magasabb szakértelemmel és megfelelő beruházásokkal való gazdálkodás ennél kisebb területen szintén nem fizeti ki magát. A nagytőkét pedig azért akarja bevonni, hogy a mintaszerű mezőgazdasági üzemen kívül mezőgazdasági gyár vállalatokat létesítsen. Szükségesnek tartja az építkezések keresztülvételére, az adminisztráció megkönnyítésére és a haszonbérlet biztosítására, hogy az egész területet egy személynek vagy egy társaságnak adják bérbe, amelyek ott gyárakat létesít, vagy mezőgazdasági beruházásokat eszközöl és az albérletet ipari növények termelésére bírja.

Kövendy tervezeete szerint az összes építkezési és beruházási költségeket 2.340.000 korona összegben a nagybérlet-társaság viselné és azokat igen hosszú (40—60 éves) bérletidő lejártá után díjtalanul bocsátana a város rendelkezésére. Számítása szerint ily módon a minimális jövedelme volna a városnak:

a) A 400 kisbérlet 8000 hold területe után holdanként 20 K-val	160.000 kor.
b) A középbérletek 6000 hold területe után 12 K-val	72.000 „
c) A nagybérlet 14.000 hold után 16 K-val	224.000 „
d) A közlegelőül kihalásítandó 12.000 holdnak jövedelme holdanként legalább 2 darab számos jöszágot számítva 1 darab jöszág után 10 K	240.000 „
e) A város törzsménesé és törzsgulyása részére kihalásítandó 2580 holdnak jövedelme á 10 K	25.800 K
	<u>265.800 „</u>
Összes bevétel	721.800 kor.

Ezzel a bevétellel szemben a város fedezné az 1.600.000 K csatornázási költséget, amelynek évi amortizációja 4,6%-kal számítva 76.360 kor. Ezt levonva a bruttó bevételből maradna tiszta bevétel gyanánt 645.440 korona.

Kövendy a nagybérletet helyezi az egész hasznosításnak a központjába. Ezt azzal indokolja, hogy a mezőgazdasági kultúra fejlődésére csakis egy olyan központ szolgálhat, amelynek van elég anyagi ereje és intelligenciája, hogy példa gyanánt szolgáljon a közép- és kisbérleteken gazdálkodóknak és ipari vállalatai által a termelést változtatossá tegye.

A Kövendy-féle javaslat nyomán széles körben foglalkoztak a Hortobágy hasznosításának kérdésével. A Hortobágy-hasznosító bizottság idegen szakértők véleményét hallgatta meg. Ezek érdekes közgazdasági tanulmányokat küldtek a kis-, közép- és nagyüzemek előnyeiről és hátrányairól, a pusztai földek betelepítési módjáról, de magát a kérdést csak távolról érintik; általában kárhooztatják a 20—25 évnél hosszabb bérletidőt és a főbérletrendszer. Az egyik szakértő igen helyesen mutatott rá, hogy szerződésben előre nem lehet taxatív felsorolni, hogy milyen gyárakat legyen kötelees a bérlő berendezni, ha az előfeltételek megfelelőek lesznek és kellő számú termelési kísérletet végzett a bérlő, amelyből meg tudja, hogy mely ipari növények termelése rentábilis, akkor rá fogja szánni magát minden kötelezettség nélkül is iparvállalatok berendezésére.

A bizottság a szakértői vélemények hatása alatt a törzsgulya, törzsménes, közlegelő és öntözési célra szolgáló területet felemelte 18.580 holdra és azt javasolta, hogy 24.000 holdat adjanak ki bérbbe, lehetőleg kis parcellákra felosztva, ennek eszközlésére pedig szakértő és a helyi viszonyokat is ismerő gazda, jogász és mérnökökből álló bizottságot küldjenek ki. A Kövendy többi feltételeit (60 évi lekötést, főbérlőrendszer) elejtette a bizottság többsége.

A városi tanács 1906 novemberben foglalkozott a bizottság avaslatával, közvetítő indítványt tett, amellyel úgy a hasznosító pártot, mint a jöszágtartó gazdákat ki akarta elégíteni, valósággal azonban egyiket sem elégítette ki. A tanács 15.000 holdnak a kiszakítását javasolja, ebből 10.000 holdon 500 holdas középbérleteket és 5000

holdon 60 holdas kisbérleteket akar létesíteni. Kifejti a tanács, hogy 15.000 holdnál nagyobb területnek a kihasítását nem tartja célszerűnek, mert az az állattenyésztés nagyfontosságú érdekét veszélyeztetné, de egyáltalában nem képes megnyugtanni a gazdaközönseget, hogy a legeltetés céljaira fenmaradó 27.000 hold képes lesz mai állapotában a mostani állatlétszámot fentartani, amikor erre a mai kezelés mellett aszályos időben még az egész 42.000 hold sem elegendő.

A már említett négyféle javaslat közgyűlési tárgyalása előtt még egy ötödik javaslat érkezett be: Vinnay Géza műszaki tanácsosé. Ennek nagyon helyes a kiindulási pontja: szoros kapcsolatba kell hozni az állattenyésztést a mezőgazdasággal. Evégből szerinte a Hortobágyot legelőjárásokra kell felosztani, minden ilyen járáson az ide beosztott jószágmenységnek megfelelő méretű ólakat, aklokot és a karámokat kell építeni, a szükséges alomszalma előállítására végezt összesen 12.000 kat. hold nagyságú területet szántóvá kell átalakítani, oly módon elosztva, hogy minden legelőjárás közelébe jusson egy gazdaság, ezeket a város vagy házilag kezelje, vagy azzal a föltétellel adja bérbe, hogy a fősúly a szalmatermelésre fektetendő s a szalmát és szénát az aklokhoz szállítani, innen pedig a trágyát elszállítani a bérlő kötelessége; 3000 kat. holdon öntözött kaszálót kell létesíteni és az itt termelt takarmányt a legeltető gazdák jószágával kell feléteni, olyankor, amikor a legelő kímélése végezt nem szabad legeltetni, vagy pedig az nem szolgáltat elegendő takarmányt. Ezen tervzet szerint 233 ezer korona évi tiszta jövedelem volna elérhető.

Ez a tervzet, amely szántóföld, rét és legelő gazdálkodásnak harmonikus egybeszővődését javasolja, talán kivihető volna és nagyon üdvös lehetne egy magánbirtokon, amely egységes vezetés alatt áll (bár itt is nagyon megfontolandó, hogy holdankénti 550 korona befektetési költséggel való öntözési berendezés helyett nem helyesebb-e, ha a gazda szántóföldön termel takarmányt), de nehezen kivihetőnek tartom ott, ahol ezer gazda van. Mindenesetre hozzájárult ez a majdnem az utolsó órában az 1906-iki városi közgyűlés előtt beérkezett javaslat, hogy teljes konfúzió legyen a hasznosító párt tagjai sorában és így a közgyűlés elfogadta a napirendről való levételt célzó indítványt, Márton Imrének azon pótindítványával együtt, hogy a kiküldött bizottság a kérdést tovább tanulmányozza, de javaslattételre záros határidőn belül ne köteleztessék.

1907-ben még egyszer tárgyalta a közgyűlés a Hortobágy-hasznosító bizottság jelentését, de újra levette a napirendről. Csak a költségvetés tárgyalása alkalmával kerül elő évről-évre a Hortobágy hasznosításának dolga. Az 1911-ik évre szóló költségvetést megállapító városi közgyűlés egy újabb Hortobágy-hasznosító bizottságot küldött ki.

* * *

A sok eredménytelen kísérletet nem lehet azzal magyarázni, hogy a tervek voltak rosszak. Azok a kifogások, amelyek gazdaságtechnikai szempontból az egyes hasznosítási tervek ellenjoggal hozhatók fel, (a 8 millió koronás vételajánlatot nem számítom ide, mert

az egyáltalában nem tekinthető hasznosítási tervnek), főképen részletkérdéseket érintenek. Annak a kérdésnek az eldöntése, hogy mennyi legyen a szántóföld, mennyi a legelő, a kis-, közép- vagy a nagybérlet legyen-e túlsúlyban, az épületeket a város építtesse-e, vagy a bérlő, mind maradhatott volna későbbre, ha sikerül a hasznosító pártnak először egy általános, egyöntetű határozatban megállapodni, amely kimondja, hogy a város szakít a jelenlegi legeltetési rendszerrel és a Hortobágyot hasznatható objektumnak tekinti, amelyből a legnagyobb jövedelmet akarja elérni.

Ha mindazok, akik komolyan akarják a Hortobágy hasznosítását, akiknek — minden egyébtől eltekintve — anyagi érdekük is azt kívánja, hogy a kérdés végleges megoldásával az egész városnak gyaporodása, anyagi és kulturális fejlődése mozdíttassék elő, már akkor egy erős párttá szervezkednek és részletkérdések vitatása helyett egy egységes eljárási módban állapodnak meg, akkor könnyen legyőzhették volna a jószágtartó gazdák ellenállását. De az iparos, kereskedő, értelmiségi és gyárimunkás osztályok képviselői még nem látták be, hogy az első sorban nem mezőgazdasági technikai kérdés, itt valóságban nem az állattenyésztés érdekéről, hanem egy hatalmi kérdés eldöntéséről van szó, amelynél egy osztály érdeke áll szemben a város egyetemes érdekével.

Újabb négy esztendő telt el a nevezetes közgyűlési határozat óta, amely a Hortobágy hasznosításának ügyét levette a napirendről. A haladó polgárok azóta számban, befolyásban gyarapodtak, a tényleges számaránynak megfelelően a városi közgyűlésen is mind nagyobb számmal vannak a haladó polgárság képviselői.

Az anyagi nehézségek nem szűntek meg a város kormányzásánál, sőt az új idők mindig újabb és újabb feladatokat tűznek a sokáig elmaradt nagy magyar város elé. Debrecennek ma választania kell, hogy modern, haladó európai város akar-e lenni, amely növekvő népességének foglalkozást ad, egy nagy magyar vidék emberfőlélegét magába szívja és az amerikai kivándorlásnak útját állja, vagy pedig egy roppant nagy falu legyen az Alföld közepén, amely csak abban különbözik más falvaktól, hogy nagyobb csordát hajt ki a legelőre. A Hortobágy hasznosítása tehát égetőbb, aktuálisabb kérdés, most, mint valaha. Kétségtelenül itt az idő a szervezkedésre. A város haladó polgárainak politikai pártkülönbség nélkül meg kell alakítani a Hortobágy-hasznosító pártot és legalább a főbb alapelvekre nézve egy egységes programban kell megállapodni.

Ha céltudatosan, lépésről-lépésre akarunk előrehaladni, akkor — azt tartom — hogy a Hortobágy-hasznosító párt programjának a következő keretek között kell mozognia:

Határozza el a városi közgyűlés az egész Hortobágy pusztának bérbeadás útján való hasznosítását.

Gazda- és mérnökszakértők meghallgatása után állapítsa meg az épületek, utak, vasút, talajviszonyok figyelembevételével és pontos geológiai térkép alapján egyenként a kijelölendő kis és középbérletek területét és határait, úgyszintén a föltétlen legelőterületeknek a területét és

határait is, amelyek részben kisebb parcellákban a velük összefüggő szántóföldi művelésre alkalmas területekkel együtt, részben pedig összefüggő nagyobb darabokban volnának legelő céljaira bérbeadás útján értékesítendőek.

Állapítsa meg azokat a föltételeket, amelyek mellett a város hajlandó a legelőket gazdákból alakuló állattenyésztő szövetkezeteknek bérbeadni.

Ájánljon fel a városi közgyűlés a kijelölt bérletek közül egyet a földművelésügyi kormányznak kísérleti állomás berendezésére, amelyen az a szikes talajokra legalkalmasabb növényfélések kiválasztásával, a különböző talajjavítási és művelési módokkal, műtrágyázással kísérletezzék. Ezenkívül tegyen a városi közgyűlés újabb ajánlatot a földművelésügyi kormányznak öntözési kísérlet berendezésére.

A részletes hasznosítási tervet a hasznosításra kiküldött bizottságnak kell fáradságos és alapos helyszíni kutatások alapján megállapítani, hogy mennyi területet lehet legcélszerűbben, mint szántóföldet és mennyit mint legelőt értékesíteni. A kiszakítandó kis-, közép- és nagybérletek egymáshoz való arányát is csak alapos helyszíni vizsgálat után lehet megállapítani. Semmi esetre sem volna célszerű már előre részletkérdések felvételével a hasznosító pártnak az egységét megbontani. Lehetőleg mindegyik bérletnagyságról kell gondoskodni, hogy minden igény kielégítést találjon, mert ezáltal érhető el a házipénztárnak a legnagyobb jövedelme. Gondoskodni kell pedig természetesen elsősorban a mostani gazdálkodó osztály igényeiről. Módot kell adni azoknak a debreceni gazdáknak, akik a Hortobágy hasznosítása után az olcsó legeltetés kedvezményét elvesztik, hogy igényeiknek megfelelően 100—500 holdas pusztarészek bérbevételével, ott eddigi jószágállományukat tovább is fentarthassák. Ilyen birtokrészek bérbevétele esetén a gazdák a szántásvetésre alkalmas földet gabonaneműek és takarmányneműek termelésére használhatják, a hozzá tartozó kisebb, föltétlen legelőn, továbbá a több gazda által közösen bérelt és jókarban tartott „szövetkezeti legelőn”, az aszályos időszakban pedig szántóföldön és kaszálón termelt takarmánynövények felhasználásával állatállományukat tovább is fentarthatják, sőt fejleszthetik, a növénytermelés jövedelméből pedig a haszonbér fizetésén kívül, még munkájuk is kellő jutalomra talál. A mostani jószággtartó gazdák igényeinek megfelelő nagyságú bérleteknek létesítését kívánja a méltányosságon kívül a házipénztár igénye is, mert ily módon a biztos és nagy kereslet folytán nagyobb bérjövödelemre számíthatunk. A kis- és közép-bérletek létesítése, amely mellett azonban még különösen a vasúti állomás közelében kisbérletekről is kell gondoskodni, egyáltalában nem zárja ki, hogy ha a viszonyok megfelelőek lesznek, ott mezőgazdasági gyárvállalatok keletkezzenek; ezért még nem szükséges az egész Hortobágyot 40—60 esztendőre egy nagy vállalkozónak lekötöni.

Legfontosabbnak azonban azt tartom, hogy a hasznosító-párt hívei közt egyértelmű megállapodás jöjjön létre az első pontra nézve.

Az egész Hortobágyot kell bérbeadás útján hasznosítani. Hibás volt minden hasznosítási terv, amely ezt a kérdést kompromisszum útján akarta megoldani. Kisebb területen, mint a mostani legelő, a mostani legeltetési rendszer mellett a jelenlegi jószágállományt nem lehet fentartani. A házikezelés mellett nagy csoportokban való legeltetés racionálisan nem vihető keresztül. Tehát épen az állattenyésztés érdeke kívánja, hogy az egész Hortobágyot: szántóföldet és legelőt egyaránt, bérbeadás útján hasznosítsuk. Ily módon minden jószágtartó gazda, aki állatállományát fenn akarja tartani, bérel magának szántóföldet, ahol gabonát, alomszalmát, ipari és takarmánynövényeket termel és bérel vagy önállóan kisebb legelőt, vagy több gazdatársával jószágtenyésztő szövetkezetet alkotva — amilyen sok ezer van Németországban és Ausztriában — egy nagyobb legelőterületet vesz ki bérebe, amelyet jókarban tartanak és okszerűen kezelnek. A gazdaság szerves kapcsolatba kerül a legelővel mindeniknek előnyére. Szántóföldért és legelőért pedig együtt átlagosan legalább 15 koronát fog kapni kat. holdanként a város házipénztára. Ez több, mint 600 ezer korona jövedelem volna a mostani 50.000 koronával szemben. Ha ebben az alapvető kérdésben egyetértünk és a mostani legeltetési rendszerrel véglegesen szakítunk, akkor legyőztük a legfőbb akadályt, a jószág-tartó gazdák ellentállását.

A bérletknél főképen azáltal lehet a jelenlegi legeltető gazdákat előnyben részesíteni, hogy kellő számmal létesítenek olyan bérletkategorákat, amilyenek a debreceni gazdák igényeinek is megfelelnek. Ezenkívül a legelőkre nézve előnyben lehet részesíteni azon állattenyésztő szövetkezeteknek az ajánlatait, amelyek túlnyomóan debreceni ház- és tanyabirtokokból állanak. De magától értődik, hogy ez csak a házipénztár érdekének kellő figyelembevételével történhetik.

A kísérleti gazdaság létesítése rendkívül fontos a Hortobágy különleges viszonyai közt. Hatása érezhető lesz nemcsak a Hortobágy, hanem egész Magyarország szikes talajú gazdaságaira. A 42 ezer holdas puszta föld végleges meghódítását és okszerű kihasználását a kísérleti állomás fogja elvégezni. Számos tudományos és gyakorlati mezőgazdasági kérdést kell még megoldani, a szikes talajokra legjobban alkalmas növényféléseket kell kiválasztani, kitenyészteni, kísérletezni kell a különböző ipari és takarmánynövényekkel, műtrágyázással. Ezek a kísérletek hozzá fognak járulni, hogy az egyes gazdaságok jövedelme növekedjék és későbbi bérbeadásoknál a város házipénztára is nagyobb bevételhez jusson. Iparvállalatok létesítését is kétségtelenül elő fogja segíteni, ha a különböző ipari növények termelési viszonyairól kellő számú megbízható termelési adat áll rendelkezésre.

De bármennyire nagy jelentőséget tulajdonítok is a kísérleti állomásnak, mégis azt tartom, hogy már ennek létesítésével egyidejűleg kell a bérletek kiszakításának is megtörténni; az egész Hortobágy hasznosításával arra várni, míg e kísérleti állomás minden részletkérdésre nézve is a legpontosabban megállapítja, hogy mi a legracionálisabb termelési eljárás, egy letűnt időkbé való nomád gazdálkodást fentartani, amely a városra nézve évenként sok százezer korona

veszteséggel jár, csakis azért mert talán a legeslegmodernebb gazdálkodás technikája még nincs teljes biztonsággal megállapítva, ép oly helytelen eljárás volna, mint a másik tülzásba esni és minden átmenet nélkül azonnal nagyszabású iparvállalatokat létesíteni.

A Hortobágy bérbeadása esetén is végezhetünk kicsiben öntözési kísérleteket; ha azok valóban beválnak, lesz módunkban az egyes bérleti szerződések lejártával az öntözendő területet nagyobbitani. De az egész pusztá hasznosítását az öntözéstől tenni függővé, ma, amikor egy katasztrális hold öntözése legalább is 550 koronába kerülne, csak halogató politika. Úgy hiszem, ezt főképen azok akarják, akik nem merik nyíltan kimondani, hogy minden hasznosításnak ellenségei.*

* * *

Két körülmény teszi a Hortobágy hasznosításának ügyét vidéki problémából országos jelentőségűvé. Egyik az, hogy a Hortobágyhoz hasonló rosszul kezelt közlegelő még igen sok van az országban; ha nem is oly nagy kiterjedésűek. Ha a vidéken utazunk, gyakran látunk a szépen megmunkált búza, tengeri, cukorrépa, lucerna táblák után egy nagy darab pusztá földet, ahol búsan ineteget messziről egyik fűszál a másíknak, közbe-közbe gymnövények terjeszkednek — ez a közlegelő. A földművelésügyi miniszter legújabban nagy akciót kezdett meg a közlegelők megjavítására. Ennél alig találhatott volna a földművelésügyi kormány fontosabb működési tért. De éppen ez a jelentékeny és nagy sikerrel biztató akció teszi szükségessé, hogy különbséget tegyünk olyan közlegelők között, amelyek a mezőgazdasággal szerves kapcsolatba hozhatók és azoknak a produktivitását is nagy mértékben elősegíthetik és olyanok között, amelyek csak a régi gazdálkodás maradványai. A Hortobágy egy példa a sok közül, hogy óriási kiterjedésű pusztákat távol az egyes gazdák magángazdaságaitól, a mai kor igényeinek megfelelően, mint közlegelőt nem lehet kezelni. Ilyen esetben sokkal előnyösebb magukra a legeltetőkre is, ha inkább tanyájukhoz közel igyekeznek többen összeállva szövetkezeti legelőt rendezni be, a pusztá földet edig másképen értékesítik. Néhány héttel ezelőtt II. Vilmos a 65 millió lakosú Németbirodalom császára felállott az emelvényre és előadást tartott a német mezőgazdasági társaságban arról, hogy hogy tette termékennyé, hasznavehetetlen tőzeges földjeit Kadinen-i birtokán. A császár, akinek parancsára 500 ezer ember áll fegyverben, hogy kijebb terjessze a birodalom határait, e helyett árkot ásat, homokot hordat a tőzegre és gabonatermő földet csinál a „senki földjéből”. A sok rosszul kihasznált közlegelők meg-

*A földművelésügyi miniszter legújabban programmba vette egy öntöző csatorna létesítését a Hortobágyon és nagyobbiszabású öntözési kísérletnek a végrehajtását, amely mintegy 3000 kat. holdra terjedne ki. Ez már hatalmas lépés a Hortobágy hasznosítása felé és Debrecen minden haladó polgárának örömmel kell üdvözölni a tervet. De szerző tovább is fentartja álláspontját, hogy a Hortobágy hasznosítása ezzel még nincs befejezve és az egész hasznosítást nem szabad az öntözési kísérlet eredményétől tenni függővé, ami újabb évtizedes halogatózás volna.

javítása és a nem legeltetésre való földek felszántása ehhez hasonlóan minálunk is — egy második honfoglalás volna.

De azt tartom, hogy ez a Hortobágy-hasznosítási mozgalom még egy igen érdekes tanulságot rejt magában a radikális polgárság és a bér munkás osztály reformtörekvéseire nézve. Újabb bizonyíték arra, hogy még a legigazabb ügy, amelynek előnye az összességre nézve kétségtelen, sem vihető diadalra, anélkül, hogy egy közvetlenül érdekelt csoportnak az ellenállását legyőzzük. Osztályharc nélkül nincs haladás. Ez nem gyűlölködés, nem a társadalmi béke megbontása! Tehát szervezkedni kell mindazoknak, akik a haladással együtt városuk és hazájuk javát akarják szolgálni. Egy harcra kész társadalmi osztály a legbiztosabb támasza a társadalmi békének. Ebben a tekintetben a magyar jobbagység felszabadítója, Kossuth Lajos legyen a példaképünk, aki oda kiáltotta a konzervatív tábornak: „Veletek és általatok, ha lehet; de nélkületek és ellenetek, ha kell!”

